

ZMIANY POZIOMU I STRUKTURY WYDATKÓW GOSPODARSTW DOMOWYCH JAKO WYRAZ PRZEMIAN SPOŁECZNYCH NA WSI

Barbara Chmielewska

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
– Państwowy Instytut Badawczy w Warszawie

Abstrakt. Rozwój infrastruktury wiejskiej oznacza dla mieszkańców wsi nowe możliwości zaspokajania potrzeb. Wykorzystanie tych możliwości spowodowało zmianę poziomu i struktury ich wydatków. W szerszym stopniu korzystano z udogodnień infrastrukturalnych i prywatnych środków transportu. Większą uwagę zwracano na wygodę życia. Coraz więcej mieszkań było modernizowanych i wyposażanych w instalacje wodociągowe i grzewcze. Zwiększyło się uczestnictwo w kulturze, wypoczynku i rekreacji.

Słowa kluczowe: wydatki gospodarstw domowych, infrastruktura na wsi

WPROWADZENIE

Problematyka obszarów wiejskich jest ściśle związana z sytuacją ekonomiczną i społeczną rodzin rolniczych i wiejskich. Dla mieszkańców wsi szczególnie istotny, przede wszystkim ze względu na możliwość poprawy warunków życia, jest rozwój infrastruktury wiejskiej, głównie drogowej oraz sieci komunikacyjnej, wodno-kanalizacyjnej i gazowej. Poprawa wyposażenia terenu w infrastrukturę techniczną tworzy lepsze warunki do rozwoju sieci usługowej i rekreacyjnej oraz lokowania przez inwestorów na danym terenie swoich przedsiębiorstw, dających nowe, pozarolnicze miejsca pracy.

Rozwój infrastruktury wiejskiej oznacza dla mieszkańców wsi nowe możliwości zaspokajania potrzeb. Wykorzystanie tych możliwości wiąże się zazwyczaj ze zmianą

struktury ich wydatków. W literaturze przedmiotu coraz częściej wskazuje się właśnie na wydatki na spożycie (konsumpcję) jako wskaźnik rzeczywistego standardu i stylu życia ludności. Zmiany struktury wydatków gospodarstw domowych wiejskich można więc przyjąć jako odzwierciedlenie przemian społecznych na wsi w następstwie przemian infrastrukturalnych na terenach wiejskich. Należy jednak pamiętać, że poziom i struktura wydatków nie wynikają wyłącznie ze stopnia rozwoju infrastruktury, ale kreują je także możliwości finansowe gospodarstw domowych, subiektywizm oraz uwarunkowania kulturowe i klimatyczne.

CEL I UWAGI METODYCZNE

Celem opracowania jest próba odpowiedzi na pytanie, czy i w jakim stopniu zmiany poziomu i struktury wydatków gospodarstw domowych wiejskich oraz gospodarstw domowych rolników odzwierciedlają zmiany infrastrukturalne na wsi?

Analizą objęto okres integracji Polski z Unią Europejską, gdyż jest to czas dynamicznych zmian infrastrukturalnych na terenach wiejskich. Członkostwo Polski w UE wiązało się z przyływem na wieś znacznych środków finansowych, przeznaczonych m.in. na poprawę jej infrastruktury technicznej.

Podstawowy materiał empiryczny stanowią wyniki statystyki masowej GUS, Urzędu Statystycznego w Olsztynie oraz budżetów gospodarstw domowych, dotyczące lat 2006-2011. Poziom i strukturę wydatków przeznaczanych na zaspokojenie potrzeb gospodarstwa domowego analizowano według klasyfikacji stosowanej w badaniach budżetów gospodarstw domowych, dla których GUS wyodrębnił 12 grup potrzeb¹ [Budżety... 2007, 2012].

Badaniu poddano gospodarstwa domowe w podziale na dwie grupy: wiejskie i rolnicze. Gospodarstwa domowe wiejskie obejmują wszystkie gospodarstwa domowe, które łączy wieś, jako miejsce zamieszkania niezależnie od źródła ich dochodów. Natomiast gospodarstwa domowe rolnicze (rolników) są to gospodarstwa, dla których podstawowym źródłem dochodów jest dochód z rolnictwa (dochód z rolnictwa stanowi ponad 50% ich dochodu ogólnego) [<http://www.stat.gov.pl/gus/definicje>, Rocznik Statystyczny 2011, s. 274-275, Michna 1989, s. 31].

Zmiany infrastrukturalne na obszarach wiejskich przedstawiono w oparciu o wybrane wskaźniki, charakteryzujące infrastrukturę: drogową, wodociągową, kanalizacyjną i gazową oraz mieszkaniową. Za wskaźniki zmian społecznych przyjęto parametry z zakresu edukacji i ochrony zdrowia oraz uczestnictwa w kulturze i wypoczynku. W celu analizy zebranych danych empirycznych zastosowano metodę porównawczą.

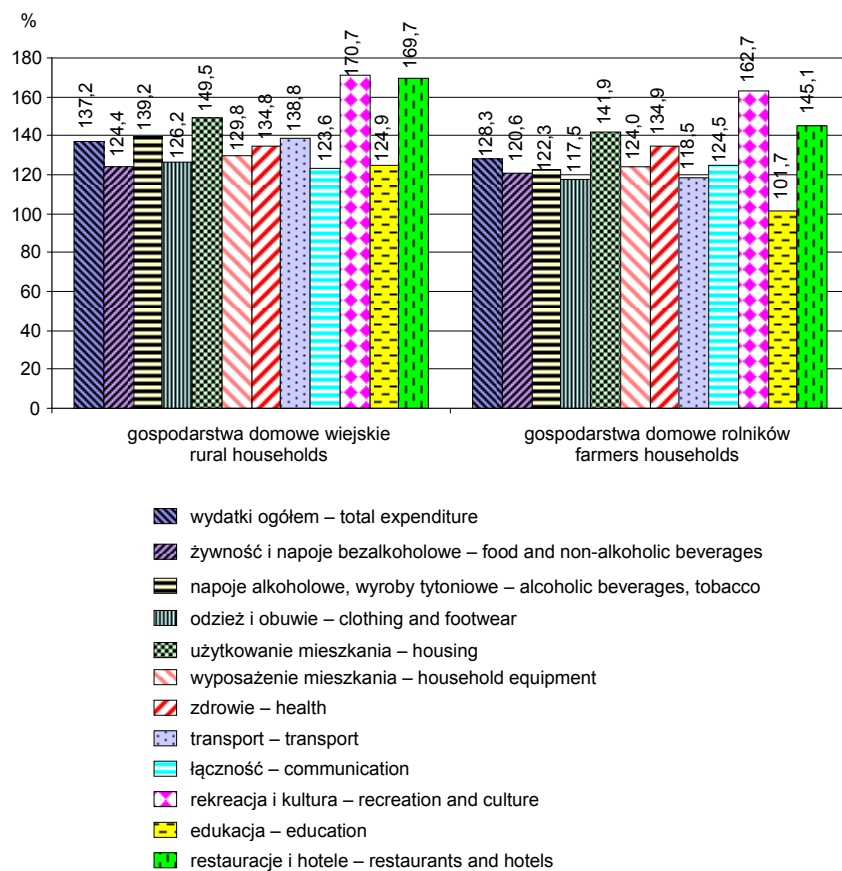
¹ 1. Żywność i napoje bezalkoholowe; 2. Napoje alkoholowe, wyroby tytoniowe i narkotyki; 3. Odzież i obuwie; 4. Użytkowanie mieszkania, tj. opłaty za czynsz, wodę, kanalizację, energię elektryczną, gaz, centralne ogrzewanie, opał; 5. Wyposażenie mieszkania, tj. wyposażenie (meble, sprzęty) i ich utrzymanie; 6. Ochrona zdrowia, w tym artykuły medyczo-farmaceutyczne oraz usługi medyczne; 7. Transport: środki transportu, części zapasowe, opłaty za: parking, garaż, kursy prawa jazdy, paliwo, oleje itp., opłaty za przejazd koleją, autobusami itp.; 8. Łączność (przekazywanie informacji); 9. Rekreacja i kultura, czas wolny, rozrywka (zakup artykułów oraz usługi); 10. Edukacja: opłaty za naukę w szkołach publicznych, prywatnych, społecznych (każdy stopień nauczania), opłaty za kursy, przedszkola; 11. Restauracje i hotele (organizacja przyjęć i usługi gastronomiczne); 12. Inne towary i usługi.

ZMIANY POZIOMU I STRUKTURY WYDATKÓW GOSPODARSTW DOMOWYCH

Wydatki związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego stanowią odzwierciedlenie możliwości realizowania potrzeb wynikających nie tylko z ich sytuacji ekonomicznej², lecz także z dostępności danego dobra lub usługi, których obecność jest związana z poziomem rozwoju infrastruktury na danym terenie. W latach 2006-2011 wartość nominalnych wydatków ogółem w przeciętnym gospodarstwie domowym na wsi wzrosła o 37,2% (z 601,64 zł do 825,23 zł, w przeliczeniu na jedną osobę miesięcznie). W przypadku gospodarstw domowych rolników dynamika wzrostu i poziom wydatków były niższe (28,3%; z 573,76 zł do 736,02 zł). W analizowanym okresie zwiększyły się wydatki (nominalne) na wszystkie grupy potrzeb, w tym najbardziej na rekreację i kulturę (wzrost o 70,7% w gospodarstwach domowych wiejskich i o 62,7% w gospodarstwach domowych rolników); na konsumpcję w restauracjach i korzystanie z noclegów w hotelach (odpowiednio o 69,7% oraz o 45,1%) oraz opłaty za użytkowanie mieszkania i nośniki energii (o 49,5% oraz o 41,9%). Najmniejszy wzrost wydatków odnotowano w gospodarstwach wiejskich na: łączność (o 23,6%), żywność i napoje bezalkoholowe (o 24,4%) oraz edukację (o 24,9%); natomiast w gospodarstwach rolników na: edukację (zaledwie o 1,7%), odzież i obuwie (o 17,5%) oraz transport (o 18,5%). Należy dodać, że gospodarstwa domowe wiejskie charakteryzowały się wyższą, niż rolnicze, dynamiką wzrostu wydatków na wszystkie cele (rys. 1). Zwraca uwagę szczególnie wysokie zróżnicowanie dynamiki wzrostu wydatków na cele edukacyjne między gospodarstwami domowymi wiejskimi a rolników. Może to wynikać z faktu, iż poprawa sytuacji dochodowej rolników po przystąpieniu Polski do UE nie wywołała znaczących przemian strukturalnych [Czyżewski 2010] i wskazywać na to, że na wsi nadal większy wpływ na zmiany stylu życia będą miały rodziny utrzymujące się głównie ze źródeł pozarolniczych.

Duże zmiany poziomu wydatków na poszczególne cele nie spowodowały znaczących zmian w ich strukturze. W latach 2006-2011 w strukturze wydatków przeciętnego gospodarstwa domowego, zarówno wiejskiego, jak i rolników, nie zmieniła się przede wszystkim kolejność zaspokajania potrzeb. W 2011 roku, podobnie jak w 2006 roku, dominowały wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe; na drugim miejscu znajdowały się koszty związane z użytkowaniem mieszkania i nośnikami energii, a na trzecim – z transportem. Najmniejszy natomiast udział stanowiły nadal koszty związane z realizacją celów edukacyjnych oraz pobytem w restauracjach i hotelach.

² W literaturze przedmiotu coraz częściej wskazuje się na wydatki na spożycie, a nie dochody jako wskaźnik rzeczywistego standardu życia ludności. Wydatki uważa się bowiem za bardziej miarodajne niż deklarowane przez rodzinę dochody, chociażby z tego względu, że charakteryzują się mniejszym niż dochody stopniem zaniżania.

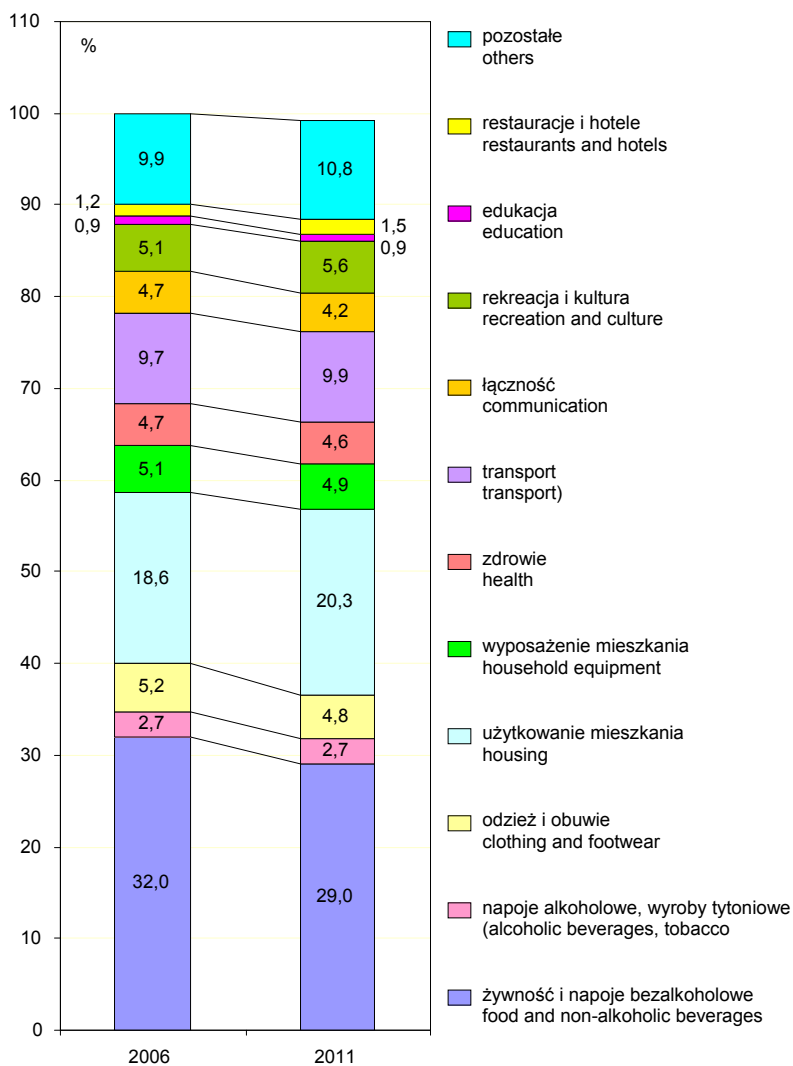
Rys. 1. Dynamika zmian wydatków gospodarstw domowych na poszczególne cele w latach 2006-2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Budżety... [2007, 2012].

Fig. 1. Dynamics of changes in household expenditures for specific purposes in the years 2006-2011

Source: own study based on: Household budgets in 2006 and 2011 [Budżety... 2007, 2012].

Niewielkie zmiany w strukturze wydatków, jakie nastąpiły w badanym okresie wyraziły się, zarówno w gospodarstwach wiejskich, jak i rolników, głównie spadkiem odsetka wydatków na żywność i wzrostem – na użytkowanie mieszkania oraz na rekreację i kulturę. Udziały wydatków na pozostałe cele utrzymały się na zbliżonym poziomie lub wykazały bardzo małe odchylenia *in plus* albo *in minus* (rys. 2, 3).

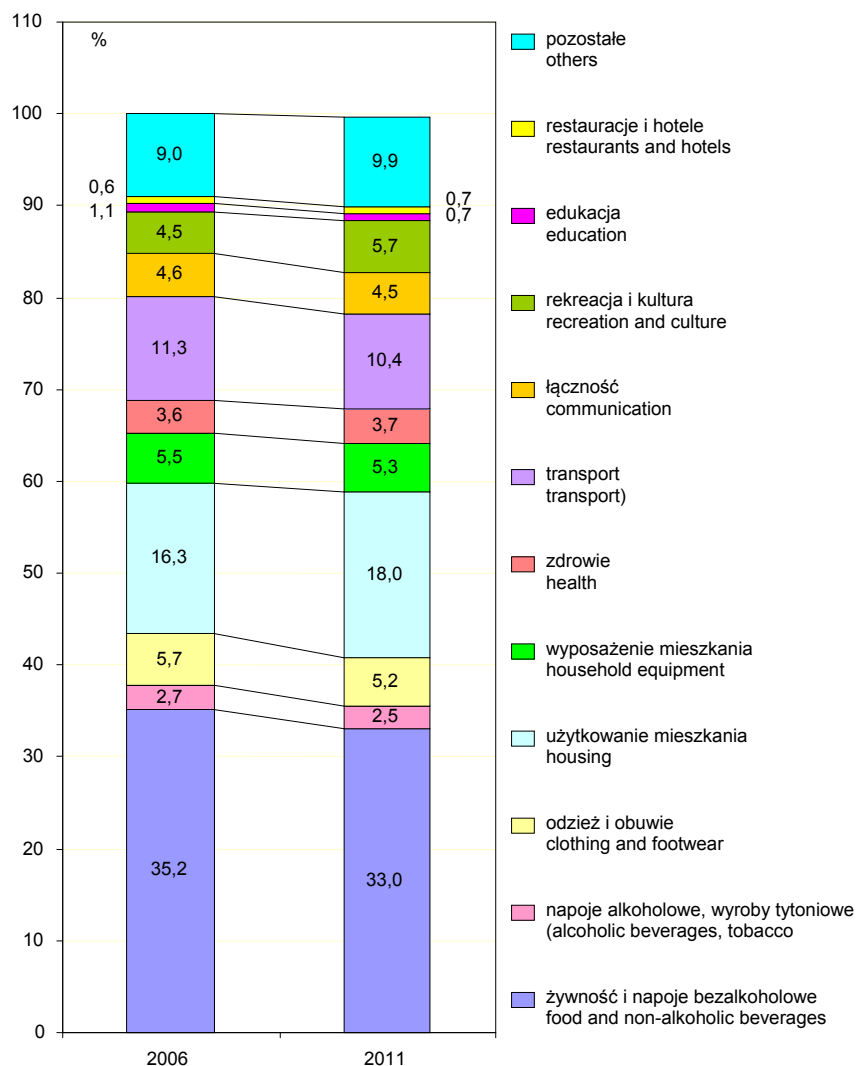

Rys. 2. Zmiana struktury wydatków gospodarstw domowych wiejskich w latach 2006-2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Budżety... [2007, 2012].

Fig. 2. Changing the structure of expenditures of rural households in the years 2006-2011

Source: own study based on: Household budgets in 2006 and 2011 [Budżety... 2007, 2012].

Rys. 3. Zmiany struktury wydatków gospodarstw domowych rolników w latach 2006-2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Budżety... [2007, 2012].

Fig. 3. Changes in the structure of expenditures of rural households farming families spending in the years 2006-2011

Source: own study based on: Household budgets in 2006 and 2011 [Budżety... 2007, 2012].

ZMIANY W ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

Wsparcie finansowe w ramach programów UE przyczyniło się do poprawy wyposażenia wsi w infrastrukturę techniczną. Nastąpiła rozbudowa przede wszystkim dróg oraz sieci wodociągowej, kanalizacyjnej i gazowej, z których najbardziej dynamicznie rozwijała się sieć kanalizacyjna, a najmniej – gazowa. Wynikało to głównie z „uzupełniania” kanalizacją prawie powszechnego na wsi wyposażenia w wodociąg. Natomiast inwestycje gazowe są na terenach wiejskich nieopłacalne ze względu na rozproszony charakter osadnictwa wiejskiego. Wynika stąd m.in. niska dynamika zaopatrzenia budynków mieszkalnych w przyłącza gazowe. Natomiast jeśli chodzi o sieć przesyłu energii elektrycznej, to jest ona powszechna, chociaż mankamentem bywają przestarzałe urządzenia rozdzielcze, zwłaszcza na obszarach peryferyjnych³ (tab. 1).

Tabela 1. Zmiany infrastrukturalne na obszarach wiejskich w latach 2006-2011
Table 1. Changes in the infrastructure in rural areas during the period 2006-2011

Wyszczególnienie Item	2006	2011	Zmiana Change (%)
1	2	3	4
Drogi publiczne zamiejskie o twardej nawierzchni (tys. km) Public roads outside the city on a hard surface (thous. km)			
razem – total	204,6	224,4	109,7
krajowe – national	14,2	14,5	102,1
wojewódzkie – provincial	24,1	24,0	99,6
powiatowe – powiat	100,6	102,2	101,6
gminne – communal	65,7	83,6	127,4
w tym o ulepszonej nawierzchni – including with improved surface			
razem – total	181,0	203,7	112,5
krajowe – national	14,2	14,5	102,1
wojewódzkie – provincial	24,1	24,0	99,6
powiatowe – powiat	95,6	98,3	102,8
gminne – communal	47,0	66,9	142,3
Infrastruktura wodociągowa, kanalizacyjna i gazowa Water supply, sewage and gas infrastructure			
Przyłącza prowadzące do budynków mieszkalnych (tys.) Connections to residential buildings (thous.)			
wodociągowe – water supply	2 763,1	3 110,7	112,6
kanalizacyjne – sewage	654,7	1 015,5	155,1

³ Dane z zakresu gospodarki wodociągowo-kanalizacyjnej, energetycznej i gazownictwa w układzie wojewódzkim zawiera m.in. publikacja: „Infrastruktura komunalna w 2011 roku” [Różańska i Sobczyk 2012].

Tabela 1 – cd. / Table 1 – cont.

1	2	3	4
gazowe – gas	916,8	1 009,2	110,1
Sieć gazowa – Gas network			
odbiorcy gazu z sieci (tys.) – customers of gas networks (thous.)	795,4	904,2	113,7
zużycie gazu z sieci (hm ³) – gas consumption of the network (hm ³)	703,0	806,9	114,8
Sytuacja mieszkaniowa na wsi – The housing situation in the country			
mieszkania (tys.) – apartments (thous.)	4 220,7	4 389,7	104,0
przeciętna liczba izb w mieszkaniu the average number of rooms in an apartment	4,09	4,21	102,9
przeciętna powierzchnia użytkowa jednego mieszkania (m ²) the average usable floor area (m ²)	85,6	87,6	102,3
Mieszkania oddane do użytkowania – Dwellings completed			
na 1000 osób – per 1000 inhabitants	2,4	3,4	141,7
na 1000 zawartych małżeństw – to 1000 marriages	395	609	154,2
Mieszkania na wsi w % ogółu mieszkań wyposażone w: Houses in rural areas as % of total dwellings equipped with:			
wodociąg – water supply	88,3	90,6	+2,3*
ustęp – toilet	73,7	88,5	+14,8*
łazienkę – bathroom	75,0	84,0	+9,0*
gaz z sieci – gas network	17,9	18,9	+1,0*
centralne ogrzewanie – central heating	63,7	65,9	+2,2*

*Zmiany w latach 2006-2011 (pkt proc.).

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Charakterystyka... [2010], Rocznik Statystyczny Województw [2007, 2012].

*Changes from 2006-2011 in percentage points.

Source: own study based on: Characteristics of Rural Areas 2008 [Charakterystyka... 2010], Statistical Yearbook of Provinces 2007 and 2012 [Rocznik Statystyczny Województw 2007, 2012].

Poprawa wyposażenia obszarów wiejskich w infrastrukturę techniczną spowodowała, że korzystanie, zwłaszcza z sieci kanalizacyjnej i gazowej, stało się w gospodarstwach domowych na wsi bardziej powszechne. Było to niewątpliwie (poza wzrostem cen za te usługi) jedną z istotnych przyczyn wzrostu opłat za użytkowanie mieszkania i zużycie energii. W 2011 roku przeciętne gospodarstwo domowe na wsi zapłaciło za czynsz, gaz, wodę, prąd itp. o 49,5% więcej niż w 2006 roku; natomiast gospodarstwo domowe rolników – o 41,9% więcej. Jednocześnie w strukturze wydatków tych gospodarstw wystąpiła najwyższa, na tle pozostałych potrzeb, dynamika wzrostu (po 1,7 pkt. proc.).

Rozbudowa lub modernizacja sieci drogowej poprawiła warunki dla transportu kołowego i przybliżyła wieś do miasta. Jak wykazały badania Krystiana Heffnera na temat dostępności gmin wiejskich do szlaków i węzłów drogowych, w początkowym okresie

integracji tylko 14% gmin wiejskich posiadało bardzo dogodną lub sprzyjającą dostępność [Bański 2007]. Dlatego szczególnie ważnym elementem dostępności komunikacyjnej wsi jest rozbudowa dróg gminnych o twardej nawierzchni. Na 22,7 tys. km dróg zamiejskich o ulepszonej nawierzchni, jakich przybyło w latach 2006-2011, w 87,7% (19,9 tys. km) były to drogi gminne, a więc drogi o znaczeniu lokalnym, stanowiące uzupełniającą sieć dróg służących miejscowym potrzebom. Na wagę, jaką przywiązywano do inwestycji gminnych (lokalnych), wskazuje także wysoka dynamika rozbudowy dróg gminnych o twardej nawierzchni (wzrost o 42,3%). Dla porównania, krajowych i powiatowych dróg o twardej nawierzchni przybyło zaledwie o ok. 2-3%.

Poprawa warunków korzystania przez gospodarstwa domowe na wsi z usług zlokalizowanych w mieście, dzięki rozbudowie infrastruktury drogowej, stymulowała rozwój indywidualnej komunikacji samochodowej. W latach 2006-2011 odnotowano przyrost liczby samochodów osobowych ogółem o 35,4%, a w przeliczeniu na 1000 osób – o 33,9%. Samochodów osobowych przybyło we wszystkich województwach, przy czym dynamika wzrostu była nieco wyższa w Polsce Wschodniej (najbardziej rolniczej), niż w pozostałych regionach kraju [Chmielewska 2011]. Wzrost liczby samochodów osobowych wskazuje na poprawę sytuacji społecznej mieszkańców wsi, gdyż stanowi dla nich ułatwienie w dotarciu do pracy, szkoły i wielu usług, jak m.in.: medycznych, pielęgnacyjnych, związanych z korzystaniem z dorobku kultury, rozrywki, zlokalizowanych poza miejscem zamieszkania. Jak ważny jest samochód osobowy na wsi i odpowiednie warunki do jego eksploatacji wskazuje przyrost odsetka gospodarstw domowych na wsi posiadających samochód osobowy z 58,2% w 2006 roku do 67,6% w 2011 roku (w miastach wskaźniki te są niższe, analogicznie 45,3% i 56,6%). Odsetek gospodarstw domowych rolników wyposażonych w samochód osobowy zwiększył się odpowiednio z 83,3% do 89,8%. Poza grupą gospodarstw domowych utrzymujących się głównie z pracy na własny rachunek, w której 90,8% rodzin posiadało w 2011 roku samochód osobowy, była to grupa ekonomiczno-społeczna o najwyższym stanie posiadania samochodu osobowego. Zmiany w zakresie infrastruktury transportowej, w powiązaniu ze wzrostem cen, znalazły odzwierciedlenie we wzroście, w latach 2006-2011, wydatków na transport w gospodarstwach domowych na wsi o 38,8%, a w gospodarstwach domowych rolników o 18,5%. Natomiast w strukturze wydatków obu grup odnotowano niewielką zmianę odsetka wydatków na powyższy cel (można mówić nawet o stabilizacji).

Rozwój infrastruktury technicznej i drogowej oraz stanu posiadania dóbr motoryzacyjnych wskazuje na awans społeczny ludności wiejskiej. Awans ten wyraził się także poprawą warunków mieszkaniowych na wsi. Zwiększyła się liczba mieszkań i poprawił ich standard. Wzrosła przeciętna liczba izb w mieszkaniu oraz przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania, ale co najważniejsze – przybyło mieszkań wyposażonych w ustęp i łazienkę. Niestety niewielki był przyrost mieszkań wyposażonych w instalację centralnego ogrzewania oraz gazu sieciowego. Należy jednak zaznaczyć, iż wielu mieszkańców wsi korzysta z gazu w butlach, obecnie powszechnie dostępnych na stacjach benzynowych. Poprawie standardu mieszkań, wynikającej z udogodnień infrastrukturalnych, można także przypisać wzrost wydatków na wyposażenie mieszkania, prawie o 1/3 w gospodarstwach domowych wiejskich i prawie o 1/4 w gospodarstwach domowych rolników. W strukturze wydatków odnotowano minimalny spadek udziału wydatków na wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego, co może wskazywać na stabilizowanie się tej pozycji w budżetach gospodarstw domowych.

Poprawa standardu mieszkań, obok niższych niż w mieście kosztów ich budowy, jest zachętą dla młodych rodzin do zamieszkania na wsi. Sugeruje to wyższy na wsi niż w mieście odsetek mieszkań oddawanych do użytkowania na 1000 zawartych małżeństw. W 2011 roku oddano do użytkowania o 54,2% mieszkań więcej niż w 2006 roku, podczas gdy w mieście tylko o 11,3% więcej. Można przypuszczać iż utrzymanie tego trendu przyczyni się do pozytywnych przemian społecznych oraz poprawy żywności na obszarach wiejskich [Diagnoza... 2011].

Kolejnym przykładem zmiany sytuacji społecznej mieszkańców wsi jest wysoka dynamika wzrostu wydatków na: „rekreację i kulturę” oraz „restauracje i hotele”. W 2011 roku przeciętne gospodarstwo domowe na wsi przeznaczyło na potrzeby związane z wypoczynkiem i korzystaniem z dóbr kultury o 70,7% większą kwotę niż w 2006 roku, a gospodarstwo domowe rolników o 62,7% większą, natomiast na drugą grupę wydatków, tj. spożywanie posiłków w restauracjach i noclegi w hotelach – kwoty odpowiednio o 69,7% i o 45,1% większe. Przyczyniły się do tego z pewnością zmiany infrastruktury drogowej, bardziej powszechne wyposażenie w samochody osobowe, co tworzyło dogodne warunki do organizowania rodzinnych wycieczek lub „wypadu” do miasta, np. do kina, kawiarni itp. Można tak wywnioskować m.in. na podstawie wzrostu liczby widzów w kinach (prawie o 1/4). Odsetek ten odnosi się wprawdzie do ludności ogółem w kraju, ale przecież widzami w kinach są nie tylko mieszkańcy miast.

Odnotowano także wzrost zaangażowania na rzecz aktywizacji społeczności wiejskiej w sferze kultury. Rośnie bowiem z każdym rokiem liczba imprez organizowanych na wsi, ale jednocześnie spada liczba uczestników tych imprez. Przeciętna liczba imprez organizowanych w ciągu roku na wsi zwiększyła się o 3,6%, przy czym liczba ich uczestników zmniejszyła się o 5,7%. Dla porównania: w miastach odnotowano spadek o 16,8% liczby imprez oraz o 4,5% liczby ich uczestników, co może świadczyć o tym, że mieszkańcy wsi chętniej brali udział w przedsięwzięciach kulturalnych w mieście niż w miejscu swego zamieszkania. W strukturze wydatków kwoty przeznaczone na zaspokojenie potrzeb związanych z rekreacją i kulturą (po pozycji: użytkowanie mieszkania) charakteryzowały się najwyższą dynamiką wzrostu – wyższą w gospodarstwach domowych wiejskich (o 1,3 pkt. proc.) niż rolników (o 1,2 pkt. proc.).

Analiza zmian poziomu i struktury wydatków na rekreację i kulturę oraz opłat za noclegi w hotelach i posiłki w restauracjach wskazuje na krystalizowanie się nowego stylu życia wśród mieszkańców wsi, kreowanego przede wszystkim przez rodziny wiejskie, utrzymujące się głównie ze źródeł pozarolniczych. Rodziny typowo rolnicze ten styl stopniowo przyjmują, na co wskazuje niższe tempo zmian poziomu i struktury ich wydatków na wyżej wymienione cele.

W analizowanym okresie znacznie zmniejszyło się korzystanie z wiejskich bibliotek, głównie punktów bibliotecznych. Liczba czytelników na 1000 osób żyjących na wsi zmniejszyła się o 12,8%. Można to tłumaczyć powszechnością komputerów, które stały się, zwłaszcza wśród młodego pokolenia, konkurencyjne dla tradycyjnych form czytelnictwa. Odsetek gospodarstw domowych posiadających komputer osobisty na wsi wzrósł z 34,8% w 2006 roku do 60,7% w 2011 roku, przy czym jeszcze bardziej w gospodarstwach domowych rolników, gdyż z 46,2% do 90,6%. Dynamicznie zwiększył się także odsetek gospodarstw domowych wyposażonych w komputer z dostępem do Internetu (odpowiednio: na wsi z 15,5% do 54,0% oraz w gospodarstwach domowych rolników z 15,2% do 81,0%). W tym miejscu warto odnotować, że „w Polsce od 2005 roku zmniejsza się liczba gospodarstw, które nie mogą sobie pozwolić, z powo-

dów finansowych, na zakup samochodu lub komputera i wskaźnik ten systematycznie zbliża się do średniej wartości dla całej UE” [Europejskie... 2012].

Wydatki na zdrowie zwiększyły się w latach 2006-2011 prawie o 35%, tak samo w gospodarstwach domowych wiejskich, jak rolniczych, ale w strukturze wydatków pozostały na zbliżonym poziomie. W tym przypadku znaczą część wzrostu poziomu wydatków należy przypisać wyższym cenom lekarstw i usług medycznych w prywatnych gabinetach lekarskich. Potwierdzają to wyniki badań Czapińskiego i Panka, z których wynika, że w latach 2007-2011 znacząco wzrósł odsetek gospodarstw domowych korzystających z usług placówek medycznych, w których trzeba płacić z własnej kieszeni [Diagnoza... 2011].

W 2011 roku w placówkach ambulatoryjnej opieki zdrowotnej z pomocy lekarskiej skorzystało o 8,5% więcej pacjentów niż w 2006 roku; jeszcze więcej, gdyż o 17,7% było wizyt u lekarzy dentyistów. Wynika to ze wzrostu dostępności do usług medycznych, zwłaszcza opłacanych bezpośrednio przez pacjenta. Zmniejszyła się bowiem liczba praktyk lekarskich finansowanych ze środków publicznych, o 2,9% na wsi i aż o 23,7% w mieście, a równocześnie wzrosła liczba prywatnych praktyk lekarskich. Podnosi to koszty opieki zdrowotnej w budżecie gospodarstwa domowego, co może stanowić przyczynę ograniczania wydatków na inne dobra i usługi. Poprawiła się natomiast możliwość zakupu leków. Liczba aptek na wsi wzrosła o 5,9%.

W okresie objętym badaniem odnotowano niewielki spadek odsetka wydatków na edukację w gospodarstwach domowych rolników i brak zmiany w gospodarstwach domowych wiejskich. Prawdopodobnie wiązało się to z rezygnacją przez członków rodzin m.in. z udziału w płatnych zajęciach, nie objętych obowiązkowym programem nauczania lub ograniczeniem tego udziału. Jednym z przykładów może być drastyczny spadek, gdyż aż o 71,4%, liczby dzieci i młodzieży uczącej się dodatkowo kolejnego języka obcego. Badania wskazują także, że zakres korzystania z usług edukacyjnych zmniejsza się w każdej następnej grupie wiekowej. Zwiększa się jedynie aktywność edukacyjna kobiet na wsi [Diagnoza... 2011]. Niska dynamika wzrostu wydatków na edukację może wynikać także z oczekiwania przez rolników na szersze finansowanie tego celu z funduszy unijnych. Pytani przed integracją rolnicy, na co powinny być przeznaczone fundusze unijne, odpowiadali, że w pierwszej kolejności na rozwój gospodarstw rolnych, następnie obszarów wiejskich, ale już na trzecim miejscu wskazywali edukację (27% respondentów) [Fedyszak-Radziejowska 2006].

ZAKOŃCZENIE

Obszary wiejskie Polski, pomimo wielu lat działań kohezyjnych, nadal odbiegają poziomem życia i wyposażeniem infrastrukturalnym od terenów miejskich. Podobnie społeczność wiejska, którą tworzy ludność powiązana z rolnictwem oraz bezrolna, stanowi dość niespójny konglomerat gospodarczy, społeczny i kulturowy. Rozwój infrastrukturalny, a zwłaszcza jego skala, jaki nastąpił na polskiej wsi po akcesji naszego kraju do UE, przyczynił się do wielu zmian. Nasiliły się procesy deagraryzacji, rozumianej jako spadek znaczenia rolnictwa w gospodarce wiejskiej oraz dla lokalnych społeczności i kultury. Zwiększająca się heterogenizacja w strukturze zatrudnienia powodowała powolne zmiany społeczne na wsi, zmniejszenie się różnic pomiędzy ludno-

ścią rolniczą a wiejską, tj. między utrzymującą się głównie z rolnictwa a posiadającą pozarolnicze źródło dochodów, jako przeważające. Następowala poprawa warunków i zmiany stylu życia mieszkańców wsi.

Znalazło to odzwierciedlenie w tendencji zmian, jakie odnotowano w poziomie i strukturze wydatków gospodarstw domowych wiejskich i rolniczych. W rozpatrywanym okresie (lata 2006-2011) nie nastąpiły wprawdzie w rankingu podstawowych potrzeb „rewolucyjne” zmiany, jednak można odnotować proces przewartościowania hierarchii zaspokajania potrzeb, zarówno w rodzinach wiejskich, jak i rolniczych. Przede wszystkim zaczęto korzystać z udogodnień infrastrukturalnych i zwracać większą uwagę na wygodę życia. Coraz więcej mieszkań było modernizowanych i wyposażanych w instalacje wodociągowe i grzewcze. Wzrósł odsetek gospodarstw domowych, dla których podstawowym środkiem transportu był własny samochód osobowy. Mieszkańcy wsi w szerszym zakresie uczestniczyli w kulturze, wypoczynku i rekreacji. Styl życia wcześniej charakterystyczny dla mieszkańców miast sukcesywnie stawał się udziałem mieszkańców wsi. Należy jednak zaznaczyć, że wyższa dynamika zmian charakteryzowała gospodarstwa domowe wiejskie niż utrzymujące się głównie z rolnictwa.

LITERATURA

- Bański J., 2007. Przemiany funkcjonalno-przestrzenne terenów wiejskich – diagnoza, rekomendacje dla KPZK i dyskusja. Maszynopis. Zespół Badań Obszarów Wiejskich, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa [www.globus.igipz.pan.pl, dostęp: 9.01.2013].
- Budżety gospodarstw domowych w 2006. 2007. GUS, Warszawa.
- Budżety gospodarstw domowych w 2011. 2012. GUS, Warszawa.
- Charakterystyka Obszarów Wiejskich w 2008 roku. 2010. GUS, Olsztyn.
- Chmielewska B., 2011. Rozwój regionu pod kątem zatrudnienia pozarolniczego na wsi i możliwości zmniejszenia zatrudnienia w rolnictwie (w tym także NTS3). W: Konkurencyjność i znaczenie rolnictwa oraz sektora rolno-spożywczego w województwach Polski Wschodniej. Ekspertyza opracowana na zamówienie Ministra Rozwoju Regionalnego. Maszynopis. Warszawa, 13-48.
- Czyżewski A., 2010. W opinii ekonomisty. W: Raport o stanie wsi: Polska Wieś 2010. Wyd. Nauk. SCHOLAR, Warszawa, 163, 165.
- Diagnoza Społeczna 2011. Warunki i jakość życia Polaków. Raport. 2011. Red. J. Czapiński, T. Panek. Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa.
- Europejskie badanie dochodów i warunków życia (EU-SILC) w 2011 roku. 2012. W: Materiał na konferencję prasową w dniu 21 grudnia 2012 r. Maszynopis. GUS, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa.
- Fedyszak-Radziejowska B., 2006. Rolnicy i mieszkańcy wsi jako interesariusze polityki rolnej. W: Polska strategia w procesie kształtowania polityki Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich i rolnictwa. Red. J. Wilkin, M. Bład, D. Klepacka. IRWiR PAN, Warszawa.
- <http://www.stat.gov.pl/gus/definicje> [dostęp: 8.01.2013].
- Michna W., 1989: Wiejskie gospodarstwo domowe. LSW, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny 2011. 2011. GUS, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny Województw 2007. 2007. GUS, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny Województw 2012. 2012. GUS, Warszawa.
- Różańska B., Sobczyk M., 2012. Infrastruktura komunalna w 2011 roku. Informacje i Opracowania Statystyczne. GUS, Warszawa.

CHANGES IN THE LEVEL AND STRUCTURE OF HOUSEHOLD EXPENDITURES REFLECT SOCIAL CHANGES IN THE RURAL AREAS

Summary. Development of rural infrastructure mean for rural residents new opportunities to meet the needs. The use of these options resulted in a change of the level and structure of their expenditure. The more widely benefited from infrastructure facilities and private transport. More attention was paid to the comfort of life. More and more homes were modernized and-equipped with a water supply and heating. Increased participation in culture, leisure and recreation.

Key words: household expenditures, infrastructure in rural areas

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 16.04.2013

Do cytowania – For citation: Chmielewska B., 2013. Zmiany poziomu i struktury wydatków gospodarstw domowych jako wyraz przemian społecznych na wsi. J. Agribus. Rural Dev. 2(28), 19-31.